

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 7, Sayı/Issue 13, Ocak/January 2025, ss. 231-236.

Geliş Tarihi–Received Date: 04.12.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 11.01.2025

KİTAP İNCELEMESİ – BOOK REVIEW

TÜRKİSTAN'IN KALBİNE ÖRÜLEN AĞLAR*

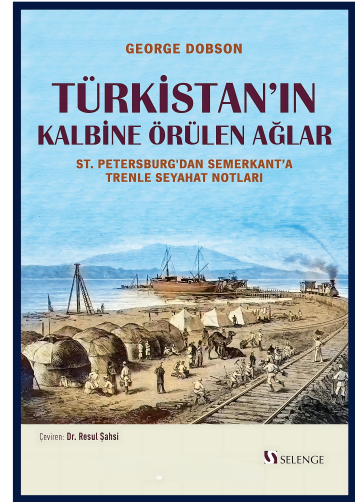
 <https://doi.org/10.53718/gttad.1596140>

 AYBÜKE TABAK**

XIX. yüzyılın ikinci yarısı Türkistan tarihinde önemli dönüm noktalarının yaşandığı ve Türkistan'ın kaderinin âdeta yeniden çizildiği bir dönem olmuştur. Rus İmparatorluğunun Türkistan'da önce keşif ve raporlar ardından stratejik planlar ile ilerlemesi sonucunda yüzyılın sonuna varmadan Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarını kendisine tabi hâle getirmesi ve 1884 yılı itibariyle de *Hazar Ötesi* bölgesini ele geçirmesi ile neticelenmiştir. Peki Rusya ele geçirdiği bölgelerde tahakküm sağlayabilmek için nasıl bir siyaset izlemiştir? Elimizdeki kitap, bu sorunun cevabını aramak için hazırlanmıştır. Nitekim bu eser İngiliz gazeteci olan George Dobson'un 1888 yılında *Hazar Ötesi* demir yolunun Semerkant'taki açılışına davet edilmek için büyük çaba göstermesinin ardından katıldığı bu etkinlikte, kendi ifadesiyle: *Doğu'yu gösteren önemli levhaları okumak ve yol boyunca yer yer görülen Rusların Orta Asya'daki ilerlemesinin önde gelen faktörlerini gözlemlemek*, amacını taşıdığı ortaya koymaktadır.¹

Dobson, Semerkant yolculuğu boyunca gördüğü halkları ve onların nüfuslarını, âdetlerini, giyim kuşamlarını, geçim kaynaklarını, Ruslarla ilişkilerini detaylı bir şekilde aktarmakta ve Orta Asya demir yolunu da ilk defa bir İngiliz olarak tasvir etmektedir. Onun burada kaleme aldığı mektuplar 1888 yılının sonlarında yazarlığını yaptığı *The Times* gazetesinde yayımlanmış ve karşılaştığı ilgi ve tavsiyeler üzerine yeni bölümler de eklenerek toplam 15 bölümden oluşan bir eser hâline getirilmiştir.² Bu bölümler: I. Giriş, II. Moskova ve Hindistan, III. Kozaklar, IV. Kafkaslar Üzerinden Hazar'a, V. Uzun Ada ve Krasnovodsk, VI. Uzun Ada'dan Göktepe'ye, VII. Göktepe ve Merv, VIII. Merv'den Semerkant'a, IX. Semerkant, X. Semerkant'tan Buhara'ya, XI. Buhara Şehri, XII. Buhara'dan Merv'e, XIII. Merv ve Türkmenler, XIV. Demiryolu ve Ticaret ve XV. Sonuçlar başlıkları altında hazırlanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki kitabı İngilizceden Türkçeye aktaran Resul Şahsi, Türkistan'a duyduğu sevgiyle³ Dobson'un kitabı için güzel bir ön söz yazmış ve 1888 yılından önce bölgede Rusya ve İngiltere arasındaki Afgan sınırının belirsizliğinden kaynaklanan problemleri okuyucunun tarihî zemini daha iyi anlayabilmesi için açıklayıcı bir şekilde aktarmıştır.⁴

Esasında Dobson'un 1885 yılında Ruslar ve İngilizler arasında *Guşka Savaşı* cereyan etmesine rağmen sadece üç yıl sonra Semerkant'a gidebilmesi oldukça ilginçtir. Bu durumu ilginç kılan Rusya'nın hem Hindistan hem Afganistan yönündeki meraklı bir takipçisi⁵ olan Dobson'a gözlem fırsatının verilmesidir. Hatta öyle ki demir yolunun inşasının 1880 yılında Skobelev'in Ahal Teke Seferiyle başlamasının ardından Askeri Nakliye Müdürü

* George Dobson, *Türkistan'ın Kalbine Örülen Ağlar: St. Petersburg'dan Semerkant'a Trenle Seyahat Notları*, çev. Resul Şahsi, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: tabakaybuke@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-2048-1194.

¹ Dobson, *age*, s. 28.

² Dobson, *age*, s. 15.

³ Dobson, *age*, s. 13.

⁴ Dobson, *age*, s. 9.

⁵ Dobson, *age*, s. 19.

olarak projenin sorumluluğuna getirilen General Annenkov'un⁶ İngiliz Profesör Vambery'i de davetli olarak düşünmesidir. Fakat nihayetinde bu sadece düşüncede kalmış ve Dışişleri Bakanlığı bu duruma izin vermemiştir.⁷ Dobson ise bu durumu: *Eğer General Annenkov misafirperverliğini bu bilgin Profesöre de teşmil etme izni alabilseydi, bu durum belki de Vambery'i Rusya'ya karşı meşhur önyargılarını gözden geçirmeye teşvik edebilirdi, sözleriyle aktarmıştır. Dobson'un kabul edilmesinde Bakanlık ve Annenkov arasında görüş farklarının olduğu, Annenkov'un ise özellikle bu demir yolunu görmelerini istediği anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta hükümetin aslında bu demir yolunun açılışı ile pek ilgilenmediği, söz konusu davetlerin de daha ziyade Annenkov ve Türkistan Genel Valisi Rozenbah tarafından yapıldığıydı.*

Dobson eserinde özellikle belirli kişiler üzerinden bir anlatı sunmuştur. Bu kişiler: General Annenkov, Afgan Emiri Abdurrahman Han, Merv Valisi Albay Alihanov ve Dr. Heyfelder'dir. Dobson, Alihanov'u İngilizler için Afgan sınırındaki en tehlikeli adam olarak görmesine rağmen⁸ aynı zamanda samimi bir savunucusudur. Nitekim kendisinin bölgeden ayrılmasından sonra meydana gelen ihbarlar neticesinde hakkında soruşturulma açılan Alihanov'u desteklemiştir.⁹ Belki de aralarında kurulan bu bağda hem Semerkant ziyareti esnasında Alihanov'un yanında olması¹⁰ hem de Türkmen kabileleri hakkında kendisine önemli raporlar vermesi etkili olabilir.¹¹ Fakat bu durum eserin genelinde Alihanov'u diğer kişilerden ziyade odak noktasına da dönüştürmüştür. Dobson yolda karşılaştığı birçok sorunla birlikte mayıs ayında gerçekleşen *Hazar Ötesi* demir yolunun Semerkant'taki açılışına katılmıştır. Onun yol güzergâhını burada izah etmek gerekmektedir. Kendisinin söylediğine göre o dönemde St. Petersburg'dan Hazar'a giden üç yol mevcuttur. Bu yollar Nijniy Novgorod veya Tsaritsin'den Volga üzerinden gemiyle Astrahan'a ve oradan Hazar'a giden yol, demir yolu ile Bakü'ye gidilerek¹² ve bir diğer seçenek olarak da tren yolu ile Kırım ve Sivastopol'a oradan ise Novorossisk veya Batum'a giden yol olduğu söylenmiştir. Kendisi ise zorluğunu belirtmesine rağmen daha kısa süreceğini düşündüğü demir yolu ile Bakü'ye geçmeyi tercih etmiş fakat demir yolunun salyangoz hızında olduğunu da tecrübe etmiştir.¹³

Moskova ve Kafkaslar arasında yolculuğu ilerlerken Dobson'un dikkatini Kozaklar çekmiştir. Burada onlar hakkında verdiği bilgiler önemlidir. O, Kozakların Ruslar tarafından Türkistan'da ilerleyişin bir simgesi olarak seçildiğini söylemekte ve Kozakların askerlik mesleğini doğuştan edindiklerini belirtmektedir.¹⁴ Bununla birlikte Türkmenler ile Kozakları karşılaştırmakta ve birçok benzer yönlerinin olduğuna da dikkat çekmektedir.¹⁵ Fakat önemli olarak Dobson: *Rusya'nın geniş kanatlarıyla sardığı bütün kabile ve ırklar için Ruslaşma ve dönüşüm karşı konulamaz bir kaderdir,*¹⁶ ifadelerini de kullanmaktadır. Yine o, heterodoks -kendi ifadesiyle- halklar üzerindeki Ruslaştırmanın eskisine göre daha katı olduğunu da gözlemlemiştir.¹⁷ Özellikle Kozaklar arasında bulunan Kalmuk ve Kazakların özelliklerini kaybetmelerini Rusya'nın bütünleştirici gücü olarak görmüştür.¹⁸ Dobson, Ruslaştırma hususunda daha katı bir tutum sergilendiğini söylerken enteresan bir noktaya da değinmiştir. Nitekim ona göre Türkistanlılar ve Ruslar arasındaki dinî ve etnik farklılıklar derindir fakat bununla birlikte o, Rusların Asyalılara yaklaşımının içtenlikle olduğunu ve hatta Rus üniforması giyen bir Asyalının da Rus toplumu içinde kendini evinde gibi hissedeceğini söylemektedir.¹⁹ Burada Dobson'un kastettiği esasında doğululuktur ve coğrafyanın bir anlamda karakter dönüşümlerinde günlük hayata yansıyan belirli izdüşümleridir. Bahsi geçen durum elbette genellenmemelidir. Nitekim Ruslar da tamamen Doğulu olarak araştırmacılar tarafından kabul edilmemektedir.

Vladikavkaz'a 92 saatte ulaşan Dobson, yolculuğu esnasında kompartmanında bulunan Ruslar hakkında da önemli detaylar vermektedir. Özellikle onların kitap okumak yahut gazete okumaktan ziyade konuşmayı daha çok tercih ettiklerini belirtmektedir. Belki de Dobson okumayan bir gruba denk gelmiştir. Vladikavkaz'dan Tiflis'e geçilirken Gürcü Askeri güzergâhı kullanılmış ve bu yolun Rusya'daki en iyi yollardan birisi olduğunu belirtmiştir.²⁰ Yine Güney Kafkasya'nın güzelliğinden bahsederken buranın Türkistan'daki operasyonlar için askeri bir üs ve depo olduğunu daha da önemlisi karışık bir bölge olduğu için savaş çıkması durumunda İngiliz basınında Rusya'ya karşı kullanılabileceğinin konuşulduğunu aktarmıştır. Ona göre Rusların Kafkaslarda başarılı olmasının nedeni Gürcüler ve Ermenilerdir ki bu alanda din çok iyi kullanılmıştır. Hatta öyle ki Gürcüler Hristiyan

⁶ Dobson, *age*, s. 208-209.

⁷ Dobson, *age*, s. 19.

⁸ Dobson, *age*, s. 157.

⁹ Dobson, *age*, s. 186.

¹⁰ Dobson, *age*, s. 121.

¹¹ Dobson, *age*, s. 15.

¹² Eserde Vladikavkaz ve Tiflis arasında bulunan Daryal Geçidinin 135 millik bölümünün posta atlarıyla geçilmesinden dolayı zorluğu belirtilmiştir.

¹³ Dobson, *age*, s. 24.

¹⁴ Dobson, *age*, s. 44-45.

¹⁵ Dobson, *age*, s. 160.

¹⁶ Dobson, *age*, s. 46.

¹⁷ Dobson, *age*, s. 29.

¹⁸ Dobson, *age*, s. 48.

¹⁹ Dobson, *age*, s. 47.

²⁰ Dobson, *age*, s. 55

olmasaydı Rus operasyonlarının yönünde değişikliklerin oluşacağını düşünmekteydi. Dobson'un aktardığı bilgilere bakıldığında onun Kafkaslar hakkında çok bilgili olduğu görülmektedir ve buranın Ruslar için güvenlik zaafı olduğunu belirtmektedir.²¹

Tiflis'e varılmasının ardından Bakü için Tiflis-Bakü demir yoluna geçilmiştir. Burada Hazar Denizi vapur ile geçilerek Uzun Ada'ya varılmıştır. Bu *Hazar Ötesi* demir yolunun Türkistan'da başladığı ilk duraktır. Söz konusu demir yolu Dobson'un seyahatinin gözle görülür en önemli nedenidir. Uzun Ada'dan itibaren Molla Kara, Mihailovsk, Bala İşem, Aydın, Akça Guma, Kazancık, Uşak, Kızıl Arvat, Börme, Arçman, Baherden, Kelat, Göktepe, Aşkabat, Gevers, Artik, Govşut, Kâka, Duşak, Merv, Bayram Ali, Peski, Repetek, Çarçuy, Farab, Hacı Devlet, Kara Kul, Mergan, Buhara, Kuyu Mezar, Kızıl Tepe, Kermine, Zardin, Sarı Bulat, Kattakurgan istikametlerinden geçilerek Semerkant'a ulaşılmıştır ki güzergâhın uzunluğu 900 mildir.²² Dobson geçtiği her bölge hakkında bilgi vermemekte önemli gördüğü yerleşimler hakkında ise detaylı bilgiler vermektedir. Dobson'un *Hazar Ötesi* demir yolundaki yolculuğu boyunca en çok dikkatini çeken ve kendisini de zorlayan su sıkıntısı ve toprak hareketliliği olmuştur.²³ Kendisi de bu zorluklarla kumda açılan demir yolunun bir mühendislik ötesi olduğunu itiraf etmektedir.²⁴ Hatta o, Kafkasların manzarası ile bu bölgeyi karşılaştırmadan edememiştir. Nitekim eserinde dikkat çeken noktalardan bir tanesi sık sık karşılaştırmaya başvurmasıdır. Eserde Türkmenler ve Kozaklar,²⁵ Buhara ve Türkmen ülkesi,²⁶ Amerika demir yolu ve Orta Asya demir yolu,²⁷ Anglo-Hindistan ticareti ve Rus ticareti²⁸ karşılaştırılmaktadır. Özellikle Göktepe Savaşı'nı değerlendirdiği kısımda Rusların Türkmen kadınlarını da öldürmesinin İngilizler tarafından hiçbir şekilde mazur görülemeyeceği kara bir leke olduğunun altı çizilmektedir.²⁹ Ancak Teke kadınlarının da erkekleri gibi savaşçı olduklarını belirten Dobson'un bu konuda biraz kafa karışıklığı yaşadığı söylenebilir.³⁰ Neticede bu karşılaştırmalar eseri daha kıymetli bir hâle getirmektedir. Buna mukabil eserinde hatalar da bulunmaktadır ki bu hatalar çevirmen tarafından düzeltilmiştir. Örneğin, Türkmenlerin işini yağmacılık ve hırsızlık olarak adlandırması çevirmen tarafından araştırılmış ve aksine Türkmenler'de *ogri* denilen hırsızlığın kesinlikle kabul edilmediği belirtilmiştir.³¹ Yine onların çok eşlilik gerçekleştirdiğine dair bilgiler de çevirmen tarafından yeniden ele alınarak açıklanmıştır.³²

Eserde Türkistan'da görülen salgın hastalıklara da önemli bir yer ayrılmıştır. Özellikle durgun sudan kaynaklı *Pençdeh yarası*'na Merv'de su filtreleri ile bir çözüm bulunmaya çalışıldığı ve istasyonların büyük çoğunluğunda bu filtrelerin kullanıldığı aktarılmaktadır.³³ Yine Buhara'da *Filaria medinensis* veya *Bukharinensis*³⁴ olarak adlandırılan solucanların insanlar üzerinde çok ciddi etkisi olduğu hatta bu hastalığın hemen hemen herkeste gözlemlendiği söylenmektedir fakat burada Dobson enteresan bir noktadan medeniyetin Buhara'da ilerleme seviyesini gözler önüne sermektedir. Bu hastalık yaklaşık 300 yıl önce de seyyahların tarif ettiği ve Buhara'nın muzdarip olduğu bir hastalıktır. Kendisi bu konuda: *Sadece bu gerçek dahi o zamandan bu yana Buhara'da medeniyetin gelişim seviyesini göstermeye yetecektir*,³⁵ ifadelerini kullanmakta ki bu gerçekten düşündürücü bir noktadır.

Dobson, Ceyhun nehrine geldiğinde ise burada demir yolunun geçeceği köprü'nün parçalandığını öğrenir, bu da enteresan bir durumdur. Nitekim demir yolunun açılışı için yapılacak kutlamalara giderken demir yolunun Ceyhun'dan geçtiği köprü hasarlıdır. Hazar'a geçtiği andan itibaren buraya kadar 60 saat bir yolculuk gerçekleştiren Dobson için bu haber şaşırtıcıdır. Hatta o esprili bir şekilde bu durumu: *Gerçekten güzel bir açılıştı; ama demir yolu değil köprü açılışıydı*, şeklinde ifade etmektedir.³⁶ Nihayetinde Dobson Buhara'ya ardından ise seyahatinin son durağı Semerkant'a varmıştır. Burada Semerkant'ın tarihî yapısı ve Rusların yeni inşa ettikleri şehir hakkında güzel kıyaslamalarda bulunmakta Rusların uzun ömürlü Semerkant mimarisiyle hiçbir zaman yarışamayacağını belirtmektedir.³⁷ Dobson, Registan Meydanı, Şah-ı Zinde, Gûr-ı Emîr ve Siyob Kanalı gibi Semerkant'ın önemli yerlerini gezmiş ve şehrin nüfusu hakkında da bilgiler vermiştir. Enteresan olan ise açılış hakkında çok da bilgi vermemesidir. Sadece Türkistan'ın birçok bölgesinden gelen bir kalabalık ve yapılan at

²¹ Dobson, *age*, s. 59.

²² Dobson, *age*, s. 68.

²³ Dobson, *age*, s. 109.

²⁴ Dobson, *age*, s. 82.

²⁵ Dobson, *age*, s. 160.

²⁶ Dobson, *age*, s. 173.

²⁷ Dobson, *age*, s. 150.

²⁸ Dobson, *age*, s. 204.

²⁹ Dobson, *age*, s. 93.

³⁰ Dobson, *age*, s. 165.

³¹ Dobson, *age*, s. 108.

³² Dobson, *age*, s. 180.

³³ Dobson, *age*, s. 98.

³⁴ Dobson, *age*, s. 141.

³⁵ Dobson, *age*, s. 142.

³⁶ Dobson, *age*, s. 103.

³⁷ Dobson, *age*, s. 114.

yarışlarından bahsetmiş hatta bu açılışın aceleyle gerçekleştirildiğini ve inşaatın devam ettiğini dile getirmiştir.³⁸ Seyahatin gözle görülür amacı demiryolunun açılışına iştirak iken eserin en eksik kısmı burasıdır.

Semerkant'tan tekrar geldiği istikamet ile geri dönen Dobson, Buhara'yı bu sefer daha iyi gözlemlemiş ve tasvir etmiştir. Rus İmparatorluğu tahakkümü altında bulunan Buhara'da yerli halk nezdinde yabancıya bakışın hoş karşılanmadığını etraflıca incelerken Emir'i Rus *çinovnik*'ine benzetmiştir.³⁹ Yine şehirde bulunan Kalan Minaresi, hapishane, mahkûmlara uygulanan idam usulleri ve nüfus hakkındaki gözlemleri önemlidir. Nitekim Dobson'un bölge hakkında iyi bir bilgi donanımında olduğu birçok bölümde dikkat çekmektedir. Bu bilgisini ve gözlemlerini ise iyi harmanlamış, birçok yerde ifade ettiği gibi de gazetecilik mesleğinin tarafsızlık ilkesine uyararak aktarmaya gayret gösterdiğini belirtmiştir.⁴⁰ Gerçekten de onun bu eserinde ne Ruslar ne de İngilizler için taraflı cümleler yoktur. Hatta öyle ki Rusların kendi askerlerinden ziyade Türkmen subaylarına verdiği maaşın neredeyse bir Rus tümgeneralinin maaşı kadar çok olduğuna, Asyalı askerlere kendi askerlerinden daha cömert davranıldığına dikkat çekmektedir.⁴¹ Esasında gazetecilik mesleğinin gerektirdiği tarafsızlık ilkesinden ziyade onun St. Petersburg'da görevleri hasebiyle bulunması belki de bu durumu kendisi için gerekli kılmıştır da denilebilir.

Buhara'nın ardından tekrar Merv'e dönen Dobson bu sefer Alieli, Teke, Yemreli ve Yomut Türkmenleri hakkında daha fazla bilgi vermekte ve eski örgütlenme ve idari yapılarına gerekli olmadığı takdirde Rusların çok da müdahil olmadığını söylemektedir.⁴² Onların kadınlarının da erkekleri gibi savaştı olduğunu özellikle İslam dünyasındaki kadınlarla kıyaslamış ve Teke kadınlarının diğer Müslüman kadınlara oranla özgür olduğunu gözlemlemiştir. Her ne kadar şu ifadesi biraz sert olsa da: *İran, Buhara ve Türkiye'deki yerleşik Müslüman toplumlarındaki kadınlar gibi sadece süs eşyası olmanın aksine onlar tarlaların işlenmesine yardım eder ve genellikle savaşta ve barışta erkeklerin işlerine katılırlardı*, demektir.⁴³ Dobson, Merv bölgesinin idari, yargı ve vergi sistemleri hakkında da bilgi verirken dinî alanda Türkmenlerin hassasiyetlerinin zayıf olduğunu⁴⁴ aktarmakta Osmanlı Türklerinin ataları olan Türkmenlerin göz ardı edilmeye yüz tuttuğundan ve göçlerinden de bahsetmektedir.⁴⁵ Yine onun Rusların Kızıl Arvat, Aşkabat, Merv ve Çarçuy'daki askeri taburları hakkında detaylı bilgiler vermesi de oldukça önemlidir.⁴⁶

Dobson inşa edilen bu *Hazar Ötesi* demir yolu hakkında ne düşünmekteydi? Ona göre bu projenin ilham ve ana kaynağı I. Petro'dur. Ruslar onun fikirlerinden aldıkları ilhamla Türkistan coğrafyasına seferler gerçekleştirmiş -ki birçoğu başarısızdır- ve nihayetinde demir yolları yapılarak I. Petro'nun hayaline ulaşılmıştır. Ana hedef ise ticari ilişkiler ile Hindistan'a ulaşmak ve oranın zenginliklerinden pay alarak büyüme stratejisidir.⁴⁷ Birçok eksikliği olsa da *Hazar Ötesi* demir yolu Türkistan coğrafyasının meşakkatli yolunda ciddi bir yeniliktir. Dobson bu demir yolunun başarısını General Prejevalskiy'in mektubundan şu şekilde aktarır: *Özetle, benim kanaatime göre Hazar Ötesi demir yolu eleştiri ve saldırıdan çok daha fazla hayranlık ve övgüyü hak etmektedir*.⁴⁸ O, her ne kadar bu demir yolunun acele ile yapıldığını ve hâlâ kendi içerisinde problemleri olduğunu söylese de bu demir yolunun Türkistan için önemini kabul ederek ticaretin arttığını, genişlediğini ve Rusya'nın artık birçok engeli aşarak bölgeye gelebildiğini dile getirir.⁴⁹ Yine Buhara'nın Anglo-Hindistan, Afganistan, Rusya arasında depo ve aracı vazifesi gördüğünü, bu ticarete Hint çayları ve müslinin Buhara'da oldukça revaçta olduğunu belirtir. Fakat bu demir yolunun açılmasıyla Anglo-Hindistan ticaretinin büyük bir zarar gördüğünü de aktarmaktan çekinmez.⁵⁰

Sonuç olarak 1880 ve 1888 yılları arasında *Hazar Ötesi* demir yolunun yapılmaya başlanması ve tamamlanması sadece Rusya'yı değil, Türkistan'da etkin olan devletleri de yakından ilgilendirmiş ve merak uyandırmıştır. Özellikle İngiltere bu dönemde *The Times* gazetesinde çalışan gazeteci George Dobson'u sadece bu demir yolunun açılışını değil, aynı zamanda kendisinin de dediği gibi doğunun levhalarını okumak ve Rusya'nın Türkistan'daki ilerlemesinin faktörlerini anlayabilmesi için bölgeye göndermiştir. Gerçekten de o St. Petersburg'dan itibaren Kafkaslar üzerinden Hazar'a geçişinde ve Hazar'dan itibaren Uzun Ada'da başlayan *Hazar Ötesi* demir yolu seferinde Türkistan'ın kalbi Semerkant'a kadar önemli gözlemler yapabilmıştır. Uzun Ada'dan Semerkant'a kadar yaklaşık 900 mil uzunluğundaki bu yolculuğunda geçtiği istikametteki halklar hakkında detaylı bilgiler edinerek onları daha yakından tanıma fırsatı elde etmiştir. Dobson'un bu seferi başarılı

³⁸ Dobson, *age*, s. 112.

³⁹ Dobson, *age*, s. 131.

⁴⁰ Dobson, *age*, s. 16.

⁴¹ Dobson, *age*, s. 161.

⁴² Dobson, *age*, s. 188.

⁴³ Dobson, *age*, s. 164.

⁴⁴ Dobson, *age*, s. 180.

⁴⁵ Dobson, *age*, s. 175.

⁴⁶ Dobson, *age*, s. 124-125.

⁴⁷ Dobson, *age*, s. 149-150.

⁴⁸ Dobson, *age*, s. 110.

⁴⁹ Dobson, *age*, s. 192-194.

⁵⁰ Dobson, *age*, s. 195-196.

mıdır? Dönemin şartları düşünüldüğünde Afgan sınırında İngiliz ve Ruslar arasında meydana gelen gerginlikler - ki 1885 yılında gerçekleşen bir savaş varken- ardından bölgeye girebilmesi ve özellikle Merv Valisi Albay Alihanov ile kurduğu iletişim sayesinde Türkmenleri yakından gözlemlemesi ve verdiği bilgiler açısından önemli bir başarıdır. Dobson, *Hazar Ötesi* demir yolunu tasvir eden ilk İngiliz gazeteci olması hasebiyle de önemlidir. Demek ki o, kendisinden önce bölgede böyle bir ulaşım ağına sahip olmadan meşakkatlerle bölgeyi gezebilen ardıllarından daha şanslıdır. Bir gazeteci olarak da sık sık belirttiği tarafsızlığıyla ne Rusları ne de İngilizleri kıracak herhangi bir söylemden kaçınarak bir eser meydana getirebilmiştir. Belki de onun en büyük başarılarından biri de bu olmuştur. Yine o eserinde sık sık karşılaştırmalara başvurarak Rusya'nın Türkistan'ı işgalini, Türkistan şehirlerini ve bu şehirlerde yaşamlarını idame ettiren halkların gelenek ve göreneklerini kendi yorumlarıyla okuyucuya aktarmıştır. O hâlde doğunun levhalarını okuyan, Rusya'nın Türkistan'da ilerleyebileceği en önemli faktörlerden birisini daha yakından keşfeden meraklı gazeteci Dobson için de bu sefer amacına ulaşmış ve gayet başarılıdır.

Arminius Vambery, Arthur Campbell Yate, Charles Edward Stewart, Valentine Baker ve William Eleroy Curtis'in Türkistan hakkındaki gözlemlerini içeren eserlerini de Türkçeye aktaran akademisyen ve yazar Dr. Resul Şahsi, genel olarak Türkistan'da Rus-İngiliz mücadelesi temelinde yazılan eserlerin çevirilerini yapmıştır. Ele alınan bu incelemede George Dobson'un eseri ise bir diğer çalışmasıdır. Yukarıda Dobson için genel olarak İngiliz gazeteci tabiri kullanılmıştır fakat o, ABD'nin St. Petersburg'da bulunan konsolosluğunda Konsolos Yardımcısı olarak görev yapmış, yine burada İngiliz Büyükelçiliği ile ilişkilerini sürdürmüştür. Denilebilir ki onun Türkistan'daki araştırmaları daha karmaşık bir arka plana sahiptir. Şahsi, Dobson'un orijinal ismi *Russia's Railway Advance Into Central Asia: Notes of a Journey From St. Petersburg to Samarkand, 1890* olan eserini aktarıcı bir üslupla Türkçeye aktarırken, açıklamalar ve düzeltmeler de yaparak okuyucunun zihninde soru işareti bırakabilecek soruların cevaplarını vermiştir. Yanlış olarak aktarılan bilgileri kontrol edip düzeltmesi ise bu çalışmanın değerini arttırmaktadır. Özellikle ön söz kısmında XIX. yüzyıl Türkistan coğrafyasının Ruslar ve İngilizler için ne anlama geldiğinin, aralarındaki mücadelenin ne gibi faktörlere dayandığının ve Dobson'un seyahat etmesinden önce bölgedeki siyasi vaziyetin işlenmesi, okuyucu için âdeta bir ön hazırlık hüviyetindedir. Bununla birlikte Şahsi, eseri Türkçeye aktararak Türkistan sahası üzerine bir İngiliz bakışını daha okuyucuya sunmuş, ardıllarıyla kıyaslandığında onlardan en büyük farkı ulaşım ağını kullanma şansına sahip olan George Dobson'un eserini Türkiye literatürüne kazandırmıştır.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

TÜRKİSTAN'IN KALBİNE ÖRÜLEN AĞLAR